

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 3 • Bahar 2006

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 2 Sayı: 3 Bahar 2006

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yrd.Dr.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç.Dr. Adnan SOFUOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yrd.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Yrd.Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu Prof.Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.

Prof.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.

Prof.Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Prof.Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.

Prof.Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.

Prof.Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.

Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ
Ortadoğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.

Prof.Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Doç.Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.

Doç.Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

6-7 Eylül Olayları

Halil ŐİMŐEK

Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü

ÖZET

Demokrat Parti iktidarının ilk yılları, Türkiye'deki azınlık cemaatleri ile Hükümet arasında, daha önceki dönemlere kıyasla, sıcak ilişkilerin yaşandığı yıllardır. Ancak Kıbrıs Meselesine bağılı olarak Türk Yunan ilişkilerinde ortaya çıkan gerginlik ve 6-7 Eylül 1955'de yaşanan olaylar azınlıklar açısından bu ilişkilerin değışmesinde bir kırılma noktası olmuştur. Kıbrıs'taki gelişmelere bağılı olarak Rum azınlığa ve Patrikhaneye karşı oluşan kamuoyu, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığı haberi üzerine başlayan gösteriler ve bunu takip eden gelişmeler için provakatif bir ortam hazırlamıştır. Çok sayıda insanın katıldığı gösteriler, İstanbul'da başlamış daha sonra Adalar, İzmir ve Ankara'ya sıçramıştır. Gökçeada, Adana ve Bursa'da da yansımaları bulan olaylarda Rum azınlıklar kadar Ermeni, Musevi ve Türklerden de zarar görenler olmuştur. Olaylar sonucu Demokrat Parti iktidarının ilk beş yılı içerisinde hükümet ile azınlık cemaatleri arasındaki sıcak ilişkiler de sarsıntıya uğramıştır. Azınlıkların özellikle de Rumların yaşamında önemli dönüm noktası niteliğindeki olaylar üzerindeki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: 6-7 Eylül, Demokrat Parti, Azınlıklar, Rumlar, Selanik

SUMMARY

The Events of Sixth-Seventh September

In the beginning of the Democrat Party era there were good relations between the minorities and government compared to the former government. However, the tension in Turco-Greek relations due to the Cyprus Question and the events occurred on September 6-7th, 1955 became turning point for the minorities. The opposition in the public opinion to the Patriarchate and Rum minority because of the happenings in Cyprus turned to demonstrations and attacks as a result of the news that Atatürk's House in Selonika had been bombed. The demonstrations participated by numbers of people started first in Istanbul then spread out the Princes Islands,

Izmir and Ankara. The sequence of events affected Gökçeada, Adana and Bursa. Armenians, Jews and Türks suffered from the events as much as Rums. Good relations between Democrat Party and the minorities deteriorated as a result of these events. The discussions about the events, which were turning points of the lives of the minorities, especially Rums, also continue nowadays

Key Words: Sixth-Seventh September, Democratic Party, Minorities, Greek, Thessaloniki

Giriş

1950'li yılların başlarında İngiltere'nin adadan çekileceğini açıklamasıyla Kıbrıs Meselesi, Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasına yol açan temel sebeplerden biri olarak uluslararası siyasetin sorunlarından biri haline geldi. Buna bağlı olarak da Kıbrıs ve Batı Trakya'daki Türklere Türkiye'deki Rumların, azınlık olarak yaşadıkları bölgelerde ciddi gerginlikler ve sıkıntılarla karşılaşmaya başladıkları söylenebilir. Kıbrıs Türklere maruz kaldıkları muameleler, uğradıkları saldırılar, doğal olarak Türkiye'ye yansımış ve ülkede Patrikhane ile Rumlara karşı tepkilerin artmasına yol açmıştır¹.

Kıbrıs'ta yaşanan olumsuz gelişmeler ile bunların basına yansımaları² ve nihayetinde Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığı haberi, her ne kadar İstanbul Rumlarına karşı bir tepki ve tahrik doğurduysa da, olayların sonunda ortaya çıkan bilânçodan da görüleceği üzere Ermeni ve Yahudiler de olaylardan zarar görmüşlerdir.³ Bu noktadan bakılınca 6-7 Eylül Olayları, sonuçları itibarıyla İstanbul, İzmir ve Ankara'daki azınlık nüfusu doğrudan etkilemiştir.

Olayların başlamasına neden olan gelişme Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı haberinin İstanbul'da duyulmasıdır. Bu, öylesine can alıcı bir husustur ki sokaktaki insanın millî duygularını en hassas noktasından tahrik etmiş ve Türk kamuoyunda büyük infiale neden olmuştur⁴. Burada Atatürk'ün naaşının henüz iki yıl önce Kasım 1953'de yaklaşık 50.000 kişinin katıldığı bir törenle Etnografya Müzesinden Anıttepe'deki kabrine taşındığını ifade etmekte fayda var. Zamanın ulaşım olanakları da göz önüne alınırsa kalabalık tren ve otobüslerde ayakta yolculuk etme pahasına binlerce insanın Ankara'ya akın ettiği görülür.⁵ Bu yoğun sevgi ve saygı seli özellikle İstanbul bazında istismar edilerek nefret ve kin seylabına dönüştürülmüştür. Netice itibarıyla 1953 yılından itibaren Kıbrıs, Patrikhane ve Batı Trakya ile ilgili basında çıkan haberlerin ve oluşturulan tahrikin patlama noktası bu haber olmuştur⁶.

1. "6-7 Eylül Olayları ve Failler", *Toplumsal Tarih*, S. 141, Eylül 2005, s. 39.
2. "Gazeteler, Kıbrıslı Türklere Rumlardan neler çektikleri konusunda çarşaf çarşaf yayına başladı..." Mina Urgan, *Bir Dinozorun Anıları*, İstanbul, 2004, Yapı Kredi Yay., s. 279.
3. Rifki Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara, 1998, Nurel Matbaacılık Yay., s.313.
4. Mina Urgan'ın ifadesiyle: "...Bu bomba gibi haberin tamamıyla bir provokasyon olduğu anlaşıldı daha sonraları. Ne var ki, bu uydurma haber yüzünden işler de çığırından çıktı." Urgan, s. 279.
5. Bkz. Howard A Reed, "Laik Türkiye'de İslam'ın Yükselişi" *Türkiye de İslam ve Laiklik*, İnsan Yay., İstanbul, 1995.
6. Bkz. "Gençliğin Kıbrıs toplantısı dün yapıldı", "Batı Trakya'dan 15 Türk dün iltica etti", *Son Posta*, 6 Nisan 1954; "Kıbrıs'taki Başpapaz Yardımcısı Adadan Sürülecek", *Bayram Gazetesi*, 1 Ağustos 1955; "Kıbrıs'ta Türkiye aleyhinde tahrikât", *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1955; "Topraklarımıza göz diken Yunanlılara cevap", *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1955; "Kıbrıs'ta Türklere karşı suikastlar gittikçe artıyor", *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1955; "Patrikhanenin Kıbrıs için İstanbul Rumlarından para topladığı ihbar edildi" ve "Papazlar dün ilk karışıklığı çıkardılar", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1955; "Tedhişçiler Lefkoşe Polis Müdürlüğüne bomba attılar", *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1955; "Kıbrıs'ta tethiş havası gün geçtikçe yayılıyor" *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1955.

Olayların meydana geldiği 6 Eylül 1955 günü Türk Dışişleri heyeti Londra'da Kıbrıs ile ilgili müzakerelere devam etmekteydi ve heyetin 8 Eylül 1955 Perşembe günü ülkeye döneceği haberleri basında yer almaktaydı⁷. Öte yandan Londra'da 5 Eylül 1955 günü 5.000 civarı Kıbrıs Türk'ü miting yapmışlar ve *Kıbrıs Türk kalacaktır* yemini etmişlerdir⁸. Londra Konferansı müzakereleri 6 Eylül 1955 Salı günü bir sonuç alınmadan dağılır⁹. 6 Eylül günü Selanik'teki bombalama haberi ve akabinde İstanbul'da yaşananların haberi Londra'ya ulaştığında Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, bu şartlar altında konferansa devam etmede yarar görmediklerini bildirip Ankara'ya döndü¹⁰.

Dilek Güven, arşiv belgelerinden yararlanarak yaptığı çalışmada Kıbrıs Meselesinin 1950'li yıllarla birlikte gündeme gelmesi ile Türk Yunan ilişkilerinin bozulmasında ve nihai olarak 6-7 Eylül Olayları gibi somut bir hadisede İngiltere'nin rolü üzerinde durmaktadır:

"Konuyla ilgili ilginç bağlantılardan biri, İngiliz hükümetinin 6-7 Eylül olaylarının organizasyonunda bir payı olmasıdır... Yunanistan Kıbrıs konusunu sonbaharda Birleşmiş Milletler'in gündemine götürmeyi planlarken, İngiltere hükümeti Kıbrıs'ın uluslararası bir platforma taşınmasını engellemek istegindedir... Foreign Office bürokratlarının ifadesiyle, 'Türkler pasif durumlarından uyandırıldıkları zaman Kıbrıs, BM'nin gündemine girmeyecekti. Konferanstan önce MacMillan, Türk delegeleriyle görüşerek Yunanistan'a karşı uzlaşmaz bir tavır sergilemelerini ister: 'Türkler görüşlerini ne kadar sert ifade ederse o kadar olumlu olur'. ...Arşivlerde İngiltere'nin 6-7 Eylül olaylarının planlanmasında bir katkısı olduğuna dair ipuçları mevcuttur. Örneğin Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin Yunan-Türk dostluğunun çok yüzeysel bir vaka olduğuna değinen ve küçük bir şokun, örneğin Selanik'teki Atatürk'ün evinde meydana gelecek küçük bir tahribatin derhal ilişkiyi zedeleyeceğinden bahseden Ağustos 1954 tarihli bir beyanı söz konusudur. İngiliz Dışişleri'nden bir bürokrat ise daha açık ifadeyle 'Ankara'da meydana gelecek birkaç olayın aslında işlerine çok yarayacağını' belirtir. İngiliz Milletvekili John Strachy de Türkiye'nin aslında Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesinden çekinmemesi gerektiğini, çünkü garanti olarak İstanbul'da büyük bir Rum azınlığı olduğunun altını çizer"¹¹.

Olaylarla ilgili ilginç bir değerlendirme Başbakan Adnan Menderes tarafından, 12 Eylül 1955 tarihinde Meclis Olağanüstü oturumunda yaptığı konuşmada, geçmektedir. Başbakan, Genel Kurul'a hitaben olayların boyutunu 31 Mart Olayına benzetmekte ve:

"...Hâdise hakikaten misli görülmemiş denecek kadar mühimdir. Şurasını da arz edeyim ki, mahiyeti itibariyle başka olmakla beraber, 31 mart hadisesiyle boy ölçüşecek bir seviye ve vahamette bir hâdise karşısında bulunduğumuzu kabul etmek

7. *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1955, 5 Eylül 1955, 6 Eylül 1955.

8. *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1955, s. 1,

9. Türk heyetinin Londra'daki ilk temasları 27 Ağustos 1955, Cumartesi günü başlamıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1955, s. 1. Konferans ise 29 Ağustos 1955, Pazar günü saat 16.00'da açılmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 28, 29 Ağustos 1955, s. 1. Dilek Güven, "6-7 Eylül Olayları 1", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380>, 04.12.2005.

10. İnan Özyıldız, "6-7 Eylül Olayları", *Tarih ve Toplum*, sayı 33, İstanbul, Eylül 1986, s. 139.

11. Dilek Güven, "6-7 Eylül Olayları 2", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163490>, 04.12.2005.

lâzım gelir" demektedir¹². Başbakanın benzetmesi çok somut bir mahiyet arz etmese de Dilek Güven'in iddialarını akla getirmektedir.

Şüyyu vukuundan beter bir haber olarak, Atatürk'ün evinin bombalandığının duyulması ile oluşan öfke selinin hedefi her ne kadar Rumlar görünse de olaylar sonrası ortaya çıkan bilançoda zarar gören kesim içerisinde Ermeni ve Yahudiler de yer almaktadır. Tahrip edilen işyerlerinin % 59'u Rumlara, % 17'si Ermenilere ve % 12'si de Yahudilere aittir¹³.

a. Olayların Başlaması ve Diğer İllere Yayılması

6-7 Eylül Olayları, 6 Eylül günü radyonun 13:00 haberlerinde Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığının duyulması ve arkasından İstanbul Ekspres adındaki akşam gazetesinin saat on yedi civarında peş peşe yaptığı iki baskısında yer almasıyla başladı¹⁴. Haberler üzerine 6 Eylül 1955 akşam üzeri *Kıbrıs Türktür* cemiyeti Taksim Meydanı'nda olayları protesto amacıyla bir açık hava mitingi düzenledi¹⁵.

Kıbrıs Türktür Cemiyeti, olaylardan kısa bir süre önce MTTB ile Gazeteciler Cemiyeti'nin bazı mensupları arasından Hikmet Bil başkanlığında kurulmuştu. Hikmet Bil, basında ilk Kıbrıs kampanyasını başlatan Hürriyet gazetesi kurucusu Sedat Simavi'nin yanında mesleğe başlamış bir isimdi¹⁶. Derneğin Merkez İdare Kurulunda CHP'nin gençlik kollarından üye Orhan Birgit, gazeteci Ahmet Emin Yalman, DP Kadıköy İlçe İdare Kurulu ve İl Genel Meclisi üyesi Sedat Bayur, Zafer Gazetesi Ortadoğu eski muhabiri ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti genel sekreteri Kamil Önal ile Hüsamettin Canöztürk bulunuyordu¹⁷.

6 Eylül akşamı Taksim'de düzenlenen mitinge çok büyük bir kalabalık iştirak etti. Katılımcılar İstanbul, İstanbul'un yakın çevresi ile sair illerden gelmişlerdi¹⁸ ve

12. Bkz. *Ayin Tarihi*, Eylül 1955, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1955/eylul1955.htm>, 17.12.2005.

13. Bkz. Güven, "6-7 Eylül Olayları 1", a.g.i.s.

14. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c. IV, (1888-1918), Rey yay., İstanbul, 1970, s. 324; "Atanın doğduğu eve atılan saatli bomba", *Hürriyet*, 7 Eylül 1955, s. 1. "Özür Dilerim Kosta", *Radikal*, 7 Eylül 1999.

15. Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek Turkish Relations 1918-1974*, Centre for Asia Minor Studies, Atina, 1992, s. 256-257.

16. Hürriyet Gazetesi, gerek Ahmet Emin Yalman ve gerekse Hulusi Dosdoğru tarafından Kıbrıs olaylarıyla ilgili kampanya başlatmak ve bir yanardağ ateşiyle alevlendirmek ve tansiyonu yükseltmekle suçlanmaktadır. Bkz. M. Hulusi Dosdoğru, *6/7 Eylül Olayları*, İstanbul, 1993, Bağlam yay., s. 22. Yalman, a.g.e. c. 4, s. 324. Alexandris, a.g.e. s. 253-256.

17. *Dosdoğru*, a.g.e. s. 22-23. *Kıbrıs Türktür* Cemiyeti ile ilgili olarak bkz. Dilek Güven, "6-7 Eylül Olayları 1", a.g.i.s. Bu isimlerden bazıları olaylar sonrası tutuklanmışlardır. Hikmet Bil, Sedat Bayur ve Hüsamettin Canöztürk tutuklanmışlardır. Bunlardan Sedat Bayur, muhtemelen başbakana yazdığı ve Cumhuriyet Arşivinde tarihsiz olarak bulunan belgede durumdan şikayet ediyor ve Cemiyetin en faal üyesi Ahmet Emin Yalman'ın dışarıda serbestçe dolaştığından buna karşın kendisinin tutukluluğunun iki buçuk aydır devam ettiğinden şikayet etmektedir. Hikmet Bil ise Cemiyet adına Başbakanla bütün irtibatı Ahmet Emin Yalman'ın sağladığı üzerinde durmaktadır. Aynı belgede Hikmet Bil, Hüsamettin Canöztürk, Nedim Üsdiken ve Sarafim Sağlamel'e ait görüşlerde yer almakta ve bu kişiler hiçbir şekilde olaylarla ilgileri olmadığı ve olaylara karışan cemiyet üyesi de bulunmadığını iddia etmektedirler. Bkz. *BCA*, Tarih: 0/0/1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.226.4.

18. Dosdoğru, a.g.e. s. 23.

göstericiler *Kıbrıs Türktür* ibaresi bulunan dövizler taşıyorlardı¹⁹.

Protesto mitinginin mahiyeti kısa sürede değişmiş ve kalabalık Beyoğlu'nda bulunan işyerlerini tahrip etmeye başlamıştır. Vitrinler, kepenkler kırılarak dükkânlara girilmiş, İstanbul'un birçok semtinde çoğu Rumlara ait bina, mağaza, eğlence yeri, kilise ile okullar zarar görmüş ve yer yer yangınlar çıkmıştır. Olayları yaşamış olanların anılarından öğrendiğimiz kadarıyla dikkat çekici olan bir nokta da; olaylarda Rumlara ait, kıyıda köşede kalmış olanlar da dâhil olmak üzere, neredeyse bütün işyerlerinin, barınakların ve araçların tahrip edilmesiydi²⁰.

Olaylar ilk başladığında güvenlik güçlerinin gerekli önlemleri almada yetersiz kaldıkları ve yayılması karşısında ellerindeki yetki ve olanakları kullanmadıkları da iddialar arasındadır. Bunun ötesinde kendilerine ateş etme emri verilen askerlerin bu emri yerine getirmedikleri iddiaları da hatıratlarda geçmektedir²¹. Güvenlik güçlerinin bu kararsız tutumları saldırganları daha da cesaretlendirerek büyük bir otorite boşluğu yaratmış ve olaylar hızla çevreye yayılmıştır²².

Dönemin olaylarını yaşamış ve gözlemlemiş kişilerden birisi olarak Mina Urgan'ın anılarında naklettiğine göre olaylar şu şekilde cereyan ediyordu:

"...Sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı başlamadan önce olan olmuştur bile: Rum evlerinden piyanolar sokağa atılmıştı; buzdolapları kamyonların arkasına bağlanıp yollarda sürüklenmişti; top top kumaşlar paramparça edilmişti; kıymetli camlar ve porselenler yerlere fırlatılmıştı"²³...

Kalabalıklar, İstiklâl Caddesi'nde Türk bayrakları asmış olan dükkânlar dışındaki dükkânların büyük kısmını tahrip ettiler. Taksim, Arnavutköy, Ortaköy, Karaköy, Eminönü, Sirkeci, Gedikpaşa, Çarşıkapı, Kumkapı ve Bakırköy de aralarında olmak üzere pek çok yerde çıkan yangınlarda tarihî, dinî, kültürel ve sanat varlıkları büyük ölçüde zarar gördü. Olaylar şehrin Rumların oturdukları yerler ağırlıklı olmak üzere büyük kısmında gece boyunca devam etti. Tünel'deki Embros, Apoyevmatini, Tahidromos gibi Rumca yayın yapan gazetelerin yönetim büroları ile Fener Rum Patriği'nin Tarabya'daki evi de olaylardan zarar gördü²⁴.

19. *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1955, s.1.

20. Dosdoğru, a.g.e. s. 23.

21. Metin Toker'den naklen bkz. "6-7 Eylül Dosyası", *Tarih ve Toplum*, S. 33, Eylül 1986, s. 142. "... Gerek Bayar, gerek Başbakan salonun ayrı ayrı yerlerinde, etraflarına toplanan milletvekillerine hadisenin seyrini anlatıyor ve bu arada her ikisi de askerlerin emir almalarına rağmen ateş açmadıklarını söylüyorlardı." Burçak, s. 317. Diğer taraftan İzmir'de görevli Piyade albay Hakkı Çanga, Başbakan'a görevinden el çektirilmesiyle ilgili olarak yazdığı mektupta: "İzmir Vali Muavininin Ateş edilmesi ve silah kullanılması gibi (Katiyen sadır ve vaki olmayan) bir isteğini güya yerine getirmemişim..." ifadeleriyle kendilerinin böyle bir emir almadıklarını ifade etmektedir. BCA, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222..1.

22. Bkz. Burçak, a.g.e. s. 315.

23. Urgan, s. 280. Yusuf Hikmet Bayur, Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada olayın bu boyutuna dikkat çekecek ve ziyan olan bu kadar malın özellikle de kumaşın piyasada sıkıntı doğuracağını; ve bundan birilerinin istifade ederek Sümerbank'ın ürünlerini kapatıp karaborsadan büyük kazançlar sağlayacağını, bunun işaretlerinin de görüldüğünü ifade etmekte ve buna karşı önlem alınmasını istemektedir. Bkz. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İcuma: 1, 12.09.1955, s. 677.

24. 6 Eylül akşamı saldırıya uğrayan yerlerin listesi için bkz. *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1955, s.1, 7.

Olaylarda öncelikle gayrimüslimlere ait işyeri, ev ve ibadethaneler hasara uğradı. Yirmi, otuzar kişilik gruplar dükkânların camlarını kırarak ya da kepenkleri ellerindeki aletlerle keserek içeri giriyorlar ve içerideki malzemeleri tahrip ediyorlardı. Meydana gelen kargaşa ortamından yararlanmak isteyen bir takım fırsatçılar da yağmalama eylemlerine girişiyorlardı²⁵.

İbadethaneler de benzer şekilde zarar görmüş, içeride bulunan resim, haç, ikona ve sair eşyalar tahrip edilmiştir. Kiliselerin tamamına yakını saldırıya uğramış, bu arada bir sinagog da tahrip edilmişti. Tahrip edilen yerler arasında çok sayıda Rum ve Ermeni Okulu da bulunuyordu. 3.584'ü Rumlara ait olmak üzere, Ermeni, Musevilere ve Türklere ait 5.538 adet gayrimenkul tahrip oldu, bir kısmı da çıkan yangınlarda hasara uğradı. Saldırıları ağırlıklı olarak Rumlara ait mekanlara yönelmekle birlikte Türkler de içinde olmak üzere İstanbul'un büyük kısmı olaylardan etkilendi²⁶.

İstanbul'da başlayan olaylar aynı gün Adalar'a sirayet etti. Sirkeci ve Haliç'ten çok sayıda motor Adalar'a hareket etmişti. Adalara çıkan kişiler buralarda da asayışı ihlal eden eylemlerde bulundular²⁷.

İstanbul'daki olaylar esnasında 400'ün üzerinde kişi yaralanarak hastanelere kaldırılmış, bunların ekseriyeti el, ayak ve başlarından yaralanmışlardır. Beyoğlu İllkyardım Hastanesinde odalarda yer kalmamış ve koridorlarla idare odaları da yaralılarca doldurulmuştu²⁸.

İstanbul'da olayların başladığı gün ve saatlerde olayları önlemekle sorumlu üst düzey biri siyasi diğeri bürokrat iki kişinin ilde olmalarına rağmen olayların bu derece büyümesi eleştiri konusu olmuştur. İçişleri bakanı Dr. Namık Gedik ile Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner şehirde bulunuyorlardı. Rifki Salim Burçak'ın ifadeleriyle "*Birinci derecede sorumlu kişiler, gözlerinin önünde cereyan eden elem verici olayları önleyememiş ve tahripçilerle yağmacıları dağıtamamışlardı*"²⁹.

Olaylar yatıştıktan sonra Celal Bayar, Çankaya köşkünün bahçesinde dolaşırken etrafındakilerin de duyacağı şekilde yüksek sesle:

"6-7 Eylül olaylarından dolayı Divani âliye verilmesi lâzımgelen tek insan varsa, o da Gedik'tir..."³⁰ diyecektir.

Olayların meydana geldiği saatlerde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Başbakan Yardımcısı Fuad Köprülü gelişmelerden habersiz olarak akşam 20.00 treniyle İstanbul'dan Ankara'ya dönüyorlardı.³¹ Devlet Bakanı Mükerrer Sarol'un İzmit Valisi vasıtasıyla haber vermesi üzerine Başbakan İstanbul'a geri dönmüş³² ve bizzat nümayişçilerin arasına girerek olayları yatıştırmak için çaba harcamıştı³³.

25. "Bir çocuğun üzerinde 70 bin lira değerinde mücevher bulundu" *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1955, s. 1.

26. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur ve diğer milletvekillerinin Meclis'teki konuşmaları, *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İctima: 1, 12.09.1955, s. 677, 681. Koçoğlu; *Azınlık Gençleri Anlatıyor*, s. 228.

27. "Özür dilerim Kosta", *Radikal*, 7 Eylül 1999. Kınalıada'da meydana gelen gelişmeler için bkz. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İctima: 1, 12.09.1955, s. 690.

28. *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1955, s. 3.

29. Burçak, a.g.e. s.315.

30. Yalman, a.g.e. c. 4, s. 327.

31. Burçak, a.g.e. s. 313.

32. Yalman, a.g.e. c. 4, s. 326; *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1955, s. 1.

33. Burçak, a.g.e. s. 313.

Başbakan yardımcısı Fuat Köprülü'nün Meclis'te verdiği beyanata göre olaylarda tahrip edilmiş, yanmış, yıkılmış 5.000 bina vardı. 73 kilise³⁴, bir sinagog, 8 ayazma, 2 manastır, 2 mezarlık, 21 fabrika, 26 okul, 5 spor kulübü, 1004 ev, 4348 dükkân, 27 eczane ve laboratuvar ile 110 lokanta-kahve-otel tahrip edilmişti³⁵. Yukarıda da arz ettiğimiz üzere binaların tamamı Rumlara ait binalar olmayıp bunların içinde Türklere, Ermenilere, Musevilere ait olanlar da vardı. Güvenlik güçleri olaylara hâkim olamayınca İstiklal Caddesi baştan aşağı eşyalarla dolmuştu.

İzmir'de Fuar alanındaki Yunan pavyonu yıkılmış, pavyondaki Yunanistan bayrağı tahrip edilmiştir. Valinin konuşmaları kalabalığı sakinleştirememiş, İl Emniyet Müdürü de kalabalık üzerinde etkili olamamıştır. Bunun üzerine itfaiye çağırılarak kalabalığın üzerine su sıkılmak suretiyle dağıtmaya çalışılmıştır. Bunu takiben protestocular kalabalık bir grup halinde Yunan Konsolosluğuna doğru yürüyüşe geçmişler ve gösterilerine burada devam etmişlerdir. Olaylar esnasında ikisi ağır on iki kişi yaralanmıştır³⁶. Yaşanan saldırılar üzerine NATO karargâhında bulunan Yunan subayları ve konsolosluk memurları, ailelerini uçaklarla Yunanistan'a götürmüşlerdi³⁷.

İzmir limanında demirli bulunan Yunan bandıralı motorlardan bir kısmı nümayişçiler tarafından tahrip edilmiştir. Olayları gören diğer bazı Yunan bandıralı motorlar ise denize açılmıştır. Alsancak'ta bir Rum kilisesi ateşe verilmiş ve polis kalabalıkları dağıtmak için havaya ateş etmek zorunda kalmıştır³⁸.

İzmir'deki olaylar 7 Eylül günü de devam etmiş ve yaklaşık altı bin kişinin katıldığı gösteriler yapılmıştır. Olaylarda Emniyet Müdürü Zeki Demiroğlu da dâhil olmak üzere 31 kişi yaralanmıştır. İzmir'de meydana gelen tahribatın boyutu 2.000.000 lira civarında tahmin edilmektedir. Olayların elebaşı ve tahrikçileri olarak 163 kişi gözaltına alınmış ve haklarında dava açılmıştır³⁹. Olaylar nedeniyle 8 Eylül 1955 tarihinde yapılan Sıkıyönetim Komutanlığı bildirisıyla İzmir'in kurtuluşu törenleri de iptal edilmiştir⁴⁰.

İstanbul ve İzmir dışında Ankara'da da Rum ve Ermenilere ait işyerleri saldırıya uğramış, 6 Eylül akşamı meydana gelen gösterilerde altı güvenlik görevlisi yaralanmış, 460 kişi nezarete alınmıştır⁴¹.

34. İstanbul Milletvekili Aleksandros Hacıopolos olaylarla ilgili Meclis müzakerelerinde 74 kiliseden 70'inin aynı zamanda yakılıp yıkıldığını, oysa beş üz yıllık Türk hakimiyeti ve pek çok savaşlarda dahi böyle bir olay yaşanmadığı üzerinde duracaktır. Bkz. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 677. Hamdullah Suphi Tanrıöver Meclis'te yaptığı konuşmada 78 kilisenin tahrip edildiğinden söz eder. Bkz. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 683.

35. Elçin, Macar; *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 197.

36. *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1955, s. 1

37. *Hürriyet*, 8 Eylül 1955, s. 1. Burçak, s.315.

38. *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1955, s. 7.

39. *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1955, s. 1.

40. "9/Eylül/1955 günü yapılması icap eden İzmir'in kurtuluş yıl dönümü kutlama merasimi yapılmayacaktır. Hususi müesseseler ve bilümm teşekküller, şahıslar dahi kutlama maksadı ile hiç bir topluluk hareketi gösteremezler. Örfi İdare Komutanı Org. Cemal Gürsel" Bkz. *Ayın Tarihi*, 8 Eylül 1955, a.g.i.s.

41. *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1955, s. 1.

Adana'da da gösteri yapılmak istenmiş ancak resmi makamlarca buna izin verilmemiştir. Diğer yandan 7 Eylül sabahı gazeteler polis tarafından toplanıp ciplerle Emniyet Müdürlüğüne götürüldüyse de sonradan bunların satışına izin verilmiştir.

Bursa'da ise gazeteler polis nezareti altında dağıtılmıştır. İde misafir olarak bulunan 97 Rum vatandaş gün boyunca otellerinden dışarı çıkmamışlardır⁴². Gerek Adana ve gerekse Bursa'da gazete dağıtımını üzerine kontrol getirilmek istenmesi; yayınlanan haberlerin etkisiyle olayların sözkonusu yerlere de sirayetinin önlenmesi amacıyla yönelik olmalıdır.

6-7 Eylül olayları Gökçeada'da da yankısını bulmuştur. İstanbul'da meydana gelen olayların duyulması üzerine Adanın ve Türkiye'nin o tarihteki en yüksek nüfusa sahip köylerinden birisi olan Dereköy ile Tepeköy Rumları, toplanarak ilçe merkezine yürümüşlerdir. Köy muhtarlarından birisi ve Metropolit kalabalığı yatıştırılmaya çalışmışlar, görüşmeler sonucu ikna edilen Rumlar geriye köylerine dönmüşlerdir⁴³.

Hadisenin Çanakkale'de duyulması üzerine burada iki gemi dolusu Türk'ün de adaya hareket için hazırlandıkları haberi duyulmuştur. Olaylar sırasında mesleği balıkçılıktan dolayı İstanbul'da bulunan Hakkı Reis, kendisiyle yaptığımız görüşmede annesinden "Acele gelin! Rumlar bizi kesecek!" diye telgraf aldıklarını anlatmaktadır⁴⁴.

Olayların arkasından 15 Eylül günü Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Patrik Athenagoras'ı ziyaret ederek 6 Eylül olaylarından dolayı hükümet adına, Başbakan Adnan Menderes'in "samimî teessürlerini bildirmiş ve Patrik Athenagoras ise, hükümetin yüksek ve müşfik alâkasından, dolayı minnet ve şükranlarını beyan ve ifade eylemiştir."⁴⁵

Ermeni Patriği, Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği bir hey'et aracılığıyla 6 Eylül gecesi meydana gelen olaylardan "İstanbul'un maruz kaldığı elemenden dolayı duyduğu teessürü ifade etmiş ve hükümetçe alınan tedbirlerden ötürü şükranlarını bildirmiştir"⁴⁶.

b. Olaylar Karşısında Alınan Önlemler

Olayların meydana geldiği ilk gün olan 6 Eylül akşamı İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir⁴⁷. Sıkıyönetim ile ilgili Hükümet tebliğinde:

"İstanbul ve İzmirde Kıbrıs meselesinin ve Selânikte Atatürk'ün doğduğu ev ve konsoloshanemize karşı vukubulan tecavüzü vesile ittihaz ederek vatandaşları birbirine takıntı ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak hükümet kuvvetlerinin tebliğine karşı koymak gibi toplu hareketlerde bulunmak, yağmaya ve yangın çıkarmaya teşebbüs etmek suretile girişilen hareket muvacehesinde teşkilâtı

42. Cumhuriyet, 8 Eylül 1955, s. 3.

43. Hakkı Reis (Hakkı Dereli) ile görüşme 16 Ağustos 2002, Cuma, Gökçeada. Necmi Dağınık ile görüşme 17 Ağustos 2002, Cumartesi. Her iki şahıs 1947 yılında Trabzon Sürmene'den adaya gelip yerleşen on beş ailedendirler. Adaya geldiklerinde Hakkı Reis altı, Necmi Dağınık ise on yaşındadır.

44. Sözkonusu görüşme.

45. Ayın Tarihi, 15 Eylül 1955, a.g.i.s.

46. Ayın Tarihi, 16 Eylül 1955, a.g.i.s.

47. "İstanbul ve İzmir'de Örfî İdare İlân Edildi", Cumhuriyet, 7 Eylül 1955, s. 1.

*esasiye kanununun 86 ncı maddesine tevfikân İstanbul ve İzmirde örfî idare ilân edilmiştir. Keyfiyet ehemmiyetle tebliğ ve ilan olunur*⁴⁸.

Hükümet, olayların şaşkınlığı içerisinde ve tam olarak ne yapacağını da bilememektedir⁴⁹. Zira 7 Eylül Salı günü yeni bir bildiriyle sıkıyönetim kaldırılır. Hükümet bildirisinde olaylar birincisine göre etraflı bir şekilde anlatılmaktaydı:

“...Bu esnada büyük ekseriyeti Rum vatandaşlarımıza ait olmak üzere dükkân ve mağazalara girilmek suretiyle büyük tahribat yapılmış olduğunu en derin teessür ve teessüflerimizle ifade etmek isteriz.

Denebilir ki, dün gece İstanbul ve memleket esas itibarıyla bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır.

Bu şursuz ve memleketin yüksek menfaatlerine kastedici hareket, bir kısım milli serveti yok etmekle beraber, bütün hakları Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun teminatı altında bulunan Türk vatandaşlarından bir kısmını da telâfisi ağır zararlara uğratmış ve büyük bir felâket halini almış bulunuyor. Bu vatandaşlarımızın maruz bulunduğu zararları süratle telâfi ve tazmin, hiç şüphe yok ki, devletlik vasfının icaplarındandır ve bu icap yerine getirilecektir.

*Bu hadiselerin şiddetle ihlâl ettiği amme huzur ve asayişini yeniden ve derhal tesis için bütün gerekli tedbirler alınmış ve alınacaktır. Hadiselerin cereyanı sırasında en acil bir tedbir olmak üzere İstanbul ve İzmir’de fevkalâde halin mevcudiyeti ilân edilmiş ve fakat hükümet kuvvetlerinin vaziyete hakim olmaları üzerine kaldırılmıştır*⁵⁰...

Bunu bir sonraki gün yeni bir Hükümet bildiriyle bu defa Ankara’yı da içine alacak şekilde yeni bir Sıkıyönetim ilanı izler:

“...Fakat, hükümetin, sıkıyönetim hususunda büyük bir tereddüt ve kararsızlık içinde bulunduğu aşikârdı. Zira hükümet, bu ikinci bildiri yayınlandığı günün akşamı sıkıyönetimi yeniden koydu ve yeni bir bildiri yayınladı: “6 Eylül’de İzmir’de ve bilhassa İstanbul’da geç saatlere kadar devam eden nümayişler sebebiyle buralarda fevkalâde halin mevcudiyeti ilân edilmiş ise de 7 Eylül 1955 tarihinde neşredilen hükümet beyannamesinde bu vaziyetin değiştiği bildirilmişti.

*Bu beyannamenin neşrinden sonraki hadiselerin amme huzur ve asayişini yeniden ihlâl edecek bir istidat göstermesi muvacehesinde vaziyeti etraflı tetkik eden vekiller hey’eti, memleketin yüksek menfaatlerini korumak için İstanbul, İzmir ve Ankara’da örfî idare ilânına müttefikan karar vermiştir*⁵¹.

48. *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1955, s. 1. *Ayın Tarihi*, Eylül 1955, a.g.i.s. Burçak, s.313.

49. 6-7 Eylül Olayları’ndan dolayı sıkıyönetim ilan edilmesi ve yaşanan çelişiklere karşı eleştirel bir değerlendirme için bkz. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, İstanbul, 1996, Hil Yay., s. 96-97; Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker*, Ankara, 1997, İmge Kitabevi Yay., s. 123-135.

50. Burçak, a.g.e. s. 314.

51. *Hürriyet*, 8 Eylül 1955, s. 5. Burçak, a.g.e. s. 315.

Cumhuriyet Halk Partisi grubu Ankara'nın sıkıyönetim kapsamına alınmasına itiraz etmiş ancak müzakereler esnasında İsmet İnönü'nün Ankara'da sıkıyönetimin kaldırılmasına dair 12 Eylül 1955 günü verdiği önerge Genel Kurulda reddedilmiştir⁵².

6 Eylül gece yarısından itibaren İstanbul'da sokağa çıkma yasağı getirilerek gün battıktan sonrasında gün ağarmadan önce sokağa çıkmak yasaklanmıştır. Daha sonraları komutanlık tarafından yayınlanan bir tebliğ ile saat 23.00'den itibaren sokağa çıkmak yasaklanmış ve eğlence yerlerinin de boşaltılması istenmiştir⁵³.

İstanbul, İzmir ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına Üçüncü Ordu Müfettişi Korgeneral Nurettin Aknoz atandı⁵⁴. Sıkıyönetim ilanı ile beraber askeri kuvvetlere *vur emri* verildi. Buna göre dur emrine uymayanların arkasından önce havaya ve durmazlarsa üzerlerine ateş açılacaktır⁵⁵. Bunlara ek olarak Sıkıyönetim Komutanlığının tebliğine göre, tahrik edici mahiyette fişler, dövizler, levhalar kaldırılacak, teşhir edilemeyecektir. Asılı bayraklar kaldırılacaktır⁵⁶.

Olaylardan sonra aşırı sol faaliyetleri ile bilinen ve *siyasi fişli* olan 45 kişi tutuklanmıştır⁵⁷. Tutuklananlar arasında, Kemal Tahir, Aziz Nesin, Dr. Müeyyet Boratav, Dr. Can Boratav, Dr. Nihat Sargın, M. Hulusi Dosdoğru, Hasan İzzettin Dinamo ve Mimar İlhan Berktaş gibi tanınmış isimler bulunmaktaydı⁵⁸.

Dönemin basını ile Meclis kürsüsünden yapılan konuşmalara bakılırsa o günler itibarıyla olayların bir *tertip*, günümüz ifadesiyle *provokasyon* olduğu yönünde genel bir kanaat olduğu görülür. Burdur Milletvekili Mehmet Özbey tarafından yapılan konuşma bu minval üzerine devam ediyor; olayların bir tertip olduğu ve komünistler tarafından çok ince hesaplarla planlandığı ifade ediliyordu⁵⁹:

"Arkadaşlar; bu felâket yalnız ve yalnız komünistlerin plân ve programları neticesinde vukua gelmiştir. Yillardır sinsininsinöbet bekliyen komünistler bunu fırsat bilerek plânlı çalışmalarıyla araya çapulcu ve yağmacıları da karıştırarak bu büyük felâketi meydana getirmişlerdir.

Hakikatte ise İzmir ve İstanbul sokaklarına dökülen idrak ve şuurdan mahrum bu yıkıcı selin Kıbrıs dâvası ile asla alâkası yoktur. Bu felâket yalnız ve yalnız komünistlerin plân ve programlarının eseridir. Öylesine ki, komünistler bir yandan Hükümeti, bir yandan da memleketi güç bir duruma düşürmek için gizliden gizliye ve en ince teferruatına varıncaya kadar hazırlanmış, kiliselerin yakılması, dükkânların soyulması, mağazaların yıkılması için ne varsa hazırlıklarını yapmışlar, balta ve balıozlarını, kazma ve küreklerini günlerce evvel tamamlayarak bütün sokak ve caddelerde aynı zamanda tahribe başlamışlardır."

52. Bkz. TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 691.

53. Cumhuriyet, 9 Eylül 1955, s. 1.

54. Ayn Tarihi, Eylül 1955, a.g.i.s.

55. Cumhuriyet, 7 Eylül 1955, s.1.

56. Bkz. Sıkıyönetim Komutanlığı Tebliği, 8 Eylül 1955, Ayn Tarihi, Eylül 1955, a.g.i.s.

57. Dosdoğru, a.g.e. s. 24. Mîna Urgan, tutuklanması emredilenlerin sayısını elli olarak vermektedir. Bkz. Urgan, s. 281.

58. Urgan, a.g.e. s. 281; Dosdoğru, a.g.e. s. 35-36.

59. TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 671.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de olayların aynı anda üç ilde birden başlaması noktasından yaptığı değerlendirmede:

“Hükümet tetkikatını ikmal ettikten sonra vaziyet tamamıyla anlaşılacaktır. Bugün tahribedilmiş, yanmış yıkılmış olan beş bin bina, dükkân ve apartman yalnız Rumlara ait binalar değildir. Bunların içinde Türklere, Ermenilere, Musevilere ait olanlar da vardır. Hâdise Rumlara karşı husumet kisvesi altında başlamışsa da, hakikati halde tamamen bir komünist harekettir. Memlekette servet namınâ, mal namına ne varsa tahribetmek için girişilen meşum bir harekettir. Hâdisenin İstanbul’la beraber Ankara’da ve İzmir’de ahenktar olarak tecelli etmesi bunun tam bir tertip olduğunu, zannedildiği gibi mahdut bir sahaya şâmil bulunmadığını göstermektedir arkadaşlar.” diyordu⁶⁰.

Yine Trabzon milletvekili Selahattin Karayavuz:

“Hâdisenin en mühim safhası işin mürettep olduğudur. Çünkü İstanbul gibi bir yerde -demin bir arkadaşım otuz kilometre, dedi hayır! - altmış kilometre bir saha içinde, her yerde, aynı zamanda aynı tahripkâr hâdisenin cereyanı, bu hâdisenin bir çapulculuk eseri olarak yapılmasına imkân vermez. Asıl safha, bir tertiptir ve Yunanistan’da Muhterem Atatürk’ün evine atılan bir bomba, hâdisenin işaretinden başka bir şey değildir. O işaret üzerine buradaki fesat unsurları harekete geçmiştir”⁶¹.

Milliyet Gazetesi 11 Eylül 1955 tarihli baskısında olayın failleri ile ilgili değerlendirmede “komünistler” ile “tertip” üzerinde duruyor ve:

“Meclis, hükümet, siyasi partiler halk, 6 eylül vakasının geniş ve gizli bir teşkilâtça uzun zaman evvelden hazırlanmış bir kızıl baskın olduğunda müttefiklerdir. Komünistler, namlusunu ferdî mülkiyete, sermayeye ve mabetlere tevcih ettikleri silâhta, Kıbrıs meselesinden doğan millî heyecanı infilâk maddesi gibi kullanmışlardır. Kıbrıs’ta, Atina’da, Selanik’te ve İstanbul’da birbirine sımsıkı bağlı heyecan ve hareketlerin körükleyicileri de, tertipleycileri de, tatbikçileri de onlardır. Tek merkezden ve tek plâna göre idare edilmişlerdir. Dururken bir Kıbrıs meselesi çıkaran Yunanlılarla Türklerin millî duygularını birbirine karşı ayaklandıran, Kıbrıs’ta katliam planları kuran, Selanik’te, Atatürk’ün evini bombalayan ve aynı zamanda, İstanbul İzmir ve Ankara halkının millî reaksiyon ânını bir ihtilâl denemesi için en uygun bir hareket ânı olarak seçip bütün teşkilât elemanlarını bir kaç saat içinde faaliyet hâline sokan bu yeraltı fitnesi. yıllardan beri Türkiye’de ettikleri tohumların ilk mahsulünü 6 eylül gecesi toplamıştır.

Bu tohumları nerelerde ve nasıl ettiklerini bin defa yazdım. Gazetelere sokulmuşlardır, dergiler çıkarmışlardır, gençlik, millî tesanüt ve devrim teşekküllerine sızmışlardır, sendikalarda rol almışlardır, üniversitelerde, kültür ve edebiyat derneklerinde, fabrikalarda, hattâ resmî ve yarı resmî müesseselerde yıllarca barınmışlar, çalışmışlar, şu an haykırışlarıma rağmen sürü sürü gafilleri kukla gibi oynatmışlardır.

Bu alçakların çoğu hâlâ aynı yerlerde aynı vazifelerdedir. Artık, gafletleri va-

60. TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İctima: 1, 12.09.1955, s. 685.

61. TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İctima: 1, 12.09.1955, s. 688.

tan hainliği derecesine varmakta olan ahmaklar onları hâlâ yanlarında çalıştırmaktadırlar. Hâlâ yeraltı fitnessinin hemen bütün elemanları mevzilerini muhafaza ediyor.

Eğer yalnız, 6 Eylül vakasının sokak idarecilerini aramakla kalacak sak, mahutları çoğunu yerli yerinde bırakacağız, demektir. Devletçe ve milletçe, bu habislerden millî bünyeyi temizlemek için bir iç kurtuluş seferberliğine girişmezsek, 6 Eylül vakasından almamız lâzım gelen ders yarım kalmış olacaktır,

Bugüne kadar, Türkiye'de, bu melûnlara karşı esaslı hiçbir mücadele yapılmamıştır. Çünkü bu memlekette bir komünizm cereyanı ve ne kadar eksik budanırsa gizli gizli o kadar dal budak salan bir gizli teşkilât olduğuna inananlar pek azdı.

Gafillerin gözlerine mâhutların çektiği perdeyi açmanın ve kızıl teşkilâtı kökünden kazımanın günü bugün değilse, başka hiçbir gün değildir. Metastaz yapmak üzere olan bir kanser karşısındaki endişeyi duyuyorum ve kaybedilecek her günün en büyük millî felâkete doğru atılmış bir kör adımı olacağını muhakkak sayıyorum⁶².

Başbakan Adnan Menderes ise özellikle Emniyet teşkilatını zan altında bırakacak konuşmalara cevap olarak:

"Birtakım teşekküller faaliyette bulunuyordu. Talebe cemiyetleri, Kıbrıs Cemiyeti, daha başka ve bu kabil teşekküller gibi, mevcut kanunlarımızın himayesi altında kurulmuş olan cemiyetler; birtakım muzır eşhasın, muzır faaliyetlerin meşruiyet kisvesini ve siperini teşkil etmiş oldular. Hâdise nasıl başladı? Hâdise bir gençlik, bir talebe gurubunun harekete geçmesiyle başladı. Bu, bir anda İstanbul'un her tarafında hazırlanmış olan ruhların ve insanların birden harekete geçmesiyle, bütün İstanbul'u sarmış oldu. Şimdi, bunun teferruatına ve birtakım sebeplerine girmeksizin şu kadarını söylemek lâzımgelir. Polis, emniyet memuru, emniyet âmiri hiç vazife görmedi de bu üç bin kişiyi birkaç saat içinde karakollara hapsedenler kimlerdir? Emniyet teşkilâtının 1000 - 1500 kişilik kadrosu hâdisenin cereyanı esnasında üç bin kişilik bir suçlu gurubunu tevkif etmiş bulunuyordu. Bununla emniyet teşkilâtının tam kudretiyle vazife görmüş olduğunu söylemek istemiyorum. Asla. Mesuller vardır, ama hâdisede tarif ve tasvir edildiği gibi de değildir" demektedir⁶³.

Sıkıyönetim ilanını takiben olaylarla ilgisi görülen İstanbul'da 5.104, Ankara'da 300 ve İzmir'de 170 kişi tutuklanır. 10 Eylül 1955'te Sıkıyönetime bağlı olarak olaylara katılanları yargılamak üzere üç adet mahkeme kurulmuştur. Benzer şekilde İzmir ve Ankara'da da birer Sıkıyönetim mahkemesi kurulmuştur.⁶⁴ Tutukluların çoğu, İsmet İnönü'nün hükümeti ağır bir dille eleştiren ve gerçek suçluları takibi yerine suçsuz vatandaşlara işkenceyle suçlayan konuşmasının da etkisiyle Aralık 1955'te serbest bırakılır⁶⁵.

62. *Ayın Tarihi*, Eylül 1955, a.g.i.s.

63. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İctima: 1, 12.09.1955, s. 689. Yine Başbakanın konuşmasını teyit etmesi açısından emniyet güçlerinin Kınalıada'da görevlerini yerine getirdiklerine dair İzmir milletvekili Mehmet Ali Sebük'ün konuşması için bkz. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İctima: 1, 12.09.1955, s. 690.

64. *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1955, s. 1.

65. Güven, "6-7 Eylül Olayları 2", a.g.i.s.

Sıkıyönetim ilanı sonrası Cumhurbaşkanı Celal Bayar Türkiye Büyük Millet Meclisini 12 Eylül Pazartesi günü için toplantıya çağırdı⁶⁶. Yapılan toplantıda muhalefet partilerinin liderleri hadise karşısında görüşlerini açıkladılar.

İsmet İnönü, Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmada konunun maddi zararlarının ötesinde ülkeye vereceği manevi zararlara vurgu yaparak şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, 6-7 Eylül hâdiselerinde kayıplarımız, asıl mânevi cihetten pek ağırdır. Vatandaşın el sürülmez hakları kanun himayesi, hukuk devleti gibi mefhumlar da ağır sarsıntılar geçirdi. Bu hareketler, vatani cehennem kılan Türk milletini medeniyet ailesinde lekelemek isteyen teşebbüslerdir. Her manasıyla millî bir felâkete uğradık. Tecavüzleri büyük, âlicenap, mâsum milletimiz bir baştan öbür başa ret ve tel’in eder”⁶⁷...

İsmet İnönü basına verdiği beyanatta ise:

“Dün gece, 6-7 Eylül’de İstanbul’da vukua gelen hadiseler ve tecavüzler çok esef ve elem verici olmuştur. Tecavüze uğrayan vatandaşlarımızın ıstıraplarını yürekten teessürle paylaşıyoruz. İstanbul’da çokluğu teşkil eden vatandaşlarımızın samimi duygularına tercüman olduğumuzdan eminiz. Şimdi yapılacak iş, vatandaş olarak vazifelerimizi iyi niyetle ve temiz yürekle ifa etmektir. Bir millî felâket halinde olan hadisenin zararlarını ancak bu suretle hafifletir, telâfi edebiliriz.

Gazetelerimiz ve aklı başında her vatandaş, teessüf ve teessüre tercüman olmalı ve sükûnet tavsiye etmelidir. Hükümetin asayişe hâkim olması ve süratle hakikatleri ortaya çıkarabilmesi için her vatandaş resmi makamlara yardımcı olmalıdır.” diyordu⁶⁸.

İstanbul Milletvekili Ali Fuat Cebesoy ise yaptığı konuşmada “hain ve gizli eller”e gönderme yaparak:

“Hâdiselerin mahiyetini tahlil edecek olursak Kıbrıs meselesi; sonra Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve atılan bomba münasebetiyle haklarımızı bütün cihana aksettirebilmek için müsaade edilen toplantıların, hain ve gizli ellerin ve teşekküllerin mahirane hareketleriyle biraz sonra en mukaddes hedeflerinden ayrılarak mal ve mesken emniyetinin mahfuziyeti aleyhine feci bir surette dönmüş ve birkaç saat içerisinde milyonlarca millî servetimizin kaybolduğunu da teessürle görürüz. Bu feci vaziyetin sebepleri mesul makamların evvelden bu gizli teşkilâta nüfuz edememesi ve emniyet teşkilâtımızın vazifelerini ihmal etmesi suretiyle tebarüz eder. Millî tarihimizde mabetlere tecavüz ettiğimize asla rastlanamaz. Bilâkis bunları muhafaza ettiğimiz görülür. Mesken ve mal mahfuziyeti de daima mukaddes tanınmıştır.” diyordu⁶⁹.

İstanbul milletvekili Aleksandros Hacopulos ise yaptığı konuşmada dikkatleri Emniyet teşkilatı üzerine çekmekte ve:

“Arkadaşlar; bizi en fazla üzen, maalesef itiraf mecburiyetindeyim, memleketin emniyet teşkilâtıdır. Bunu itirafta hepimiz müttefikiz. Emniyet teşkilâtı maalesef gafil

66. Bkz. TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 668.

67. TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 669.

68. Burçak, a.g.e. s. 315-316.

69. TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 673.

avlanmış, maalesef uyumuş ve belki de; dilim söylemeye varmıyor; bâzı hâdiselere göz yummuştur. Misal söyliyeyim arkadaşlar; Büyükkada'ya gece yarısı beş on kayak geliyor, içindekiler karaya çıkıyor. Polisler bunları görüyor. Bunlar 200-300 kişi idi. silâhsız, topsuz, tüfeksiz kimseler. Polisle konuşuyorlar. Ondan sonra Büyükkada'yı tahrib ediyorlar. Hiçbir mukavemet görmeden gerisin geriye dönüyorlar. Polis isteseydi 3, 5 kayığı tutup bunları fare gibi kapan içinde tutamaz mı idi?

Taksim'in göbeğinde çapulcular Zapyon Lisesinin kapısını zorlarken oradan süvari polisleri geçiyor. Hâdiseyi görüyor; ne yapıyorsunuz utanmazlar, diyor, ve geçiyor gidiyor." demektedir⁷⁰.

Millet Partisi Genel Başkanı, Osman Bölükbaşı ise basına verdiği beyanatta, "Anayasamızın, kanunlarımızın ve millî ahlâkımızın teminatı altında bulunan vatandaş haklarına vaki tecavüzleri takbil eden hükümet görüşüne tamamen iştirak ederiz." diyordu⁷¹.

Türkiye Köylü Partisi, yayınladığı basın bildirisinde olayın provokasyon olduğu kanaatine vurgu yapıyordu: "Bu vakanın cereyan tarzı mürettep olduğu kanaatini vermektedir. Hadisenin sadece sabıkalı komünistlere atfedilerek diğerlerinin meskût kalmasının doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Mesuller ve tertipçiler ergeç tamamen meydana çıkacak ve Türk milleti bu şaibeden kurtulacaktır." diyordu⁷².

Milli Savunma Bakanlığı, 8 Eylül 1955 günü üç generale işten el çekirtti ve haklarında kovuşturma açtı. Bakanlık tebliğinde işten el çekirtmelerin tahkikat amacıyla verilmiş bir karar olduğu ifade ediliyordu. Karara göre 15. Kolordu Komutanı Korgeneral Vedat Garan, 3. Kolordu Komutanı Korgeneral Fazıl Bilge ve Tuğgeneral Nedim Erensu, haklarında yapılmakta olan tahkikat nedeniyle açığa alınmışlardı⁷³. İzmir de ise Piyade Albay Hakkı Çanga'ya Vali Muavininin ateş edilmesi ve silah kullanılması emrini yerine getirmedeği iddiasıyla görevden el çektirilmiştir⁷⁴.

Askeri yetkililerin işten el çektirilmelerine karşın aynı kararlılıkla sivil idarecilerin üzerine gidilmediği görülmektedir. Gazetelerde "İstanbul Valisi değişecek mi?" başlıklarıyla valinin de görevden alınacağı ve yerine Başvekâlet müsteşarının getirileceği haberleri yer almaktadır⁷⁵. Ancak olayları önlemekle birinci derecede sorumlu olan İstanbul Valisi görevine devam etmiştir. Benzer şekilde bu kapsamda bir olay sonrası Emniyet Genel Müdürünün Konya Valiliğine atanması da döneme ait hatıratlarda eleştiri konusu olmuştur⁷⁶.

70. TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İctima: 1, 12.09.1955, s. 676.

71. Burçak, a.g.e. s. 316.

72. Aynı yer.

73. Hürriyet, 10 Eylül 1955, s. 1; Ayın Tarihi, Eylül 1955, a.g.i.s.; Burçak, a.g.e. s. 316.

74. BCA, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222..1.

75. Cumhuriyet, 10 Eylül 1955, s. 1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde karşılaştığımız ve 6-7 Eylül olayları hakkında Başbakan Adnan Menderes'e yazılmış olan bir mektup İstanbul valisini olaylarla ilgili olarak itham etmekte ve: "...Zabita memurları o gece bu işi yapan çapulcu halkı 'Burası yeter ileri gidin' şeklinde bu işin devamına teşvik ettiler, memleket harabeye döndü, güzel İstanbulumuza yazık oldu, Ertesi gün Bey oğlundaki harabeyi size gösterirken vali beyin yüzünün kızarmamasına hayret ediyoruz. İnşaallah cezasını çekecektir. Fakat sizinde beceriksizliği yüzünden memleketi mahv eden bu adamın bu haline göz yummamızı reca ve istirham eyleriz." BCA, Tarih: 0/0/1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.226.3.

76. Bkz. Burçak, a.g.e. s. 318.

10 Eylül Cumartesi günü İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa ederek yerine Millî Müdafaa Vekili Etem Menderes vekaleten atanmıştır⁷⁷. Ankara Valisi Kemal Aygün, Emniyet Genel Müdürlüğüne; Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner, Konya Valiliğine; Konya Valisi Cemal Gökten, Ankara Valiliğine; Beyoğlu Kaymakamı Hayrettin Nakiboğlu, İstanbul Emniyet Müdürlüğüne; Beykoz Kaymakamı Cevat Çapanoğlu da Beyoğlu Kaymakamlığına getirildi. İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay hakkında ise bir karar alınmadı⁷⁸.

Kıbrıs Türktür Cemiyeti mahkeme kararıyla feshedildi. Cemiyetin merkez ve şubeleri zabıta tarafından mühürlenerek evrakı muhafaza altına alındı. Cemiyete mensup 72 yönetici Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından tutuklandı⁷⁹. Aynı zamanda Cemiyetin Merkez İdare Kurulu üyesi de olan Ahmet Emin Yalman, Cemiyetin kesilecek kelle arayanlarca bir günah keçisi yapıldığını, oysa olayların meydana gelmesinde sorumluluğu olmadığını ifade etmektedir⁸⁰.

Olaylar sonucu meydana gelen hasar 150.000.000 TL civarındadır⁸¹ ve Demokrat Parti Hükümeti bu miktarın 60.000.000 TL'sini tazmin eder⁸². 28 Şubat 1956 günü Meclis Genel Kurulunda kabul edilen bir kanunla olaylarda zarar görenlere yardım için hükümete yetki verilir. Buna göre:

"MADDE 1. - 6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de vukubulan hâdiselerde zarar gören hakiki ve hükmi şahısların İcra Vekilleri Heyetince kabul edilecek esaslar dairesinde tesbit edilecek zararlarını ödemeye hükümet mezun kılınmıştır.

Ancak bu miktar 60 milyon lirayı geçemez.

MADDE 2. - Birinci maddede yazılı ödemeler Maliye Vekâletince verilecek bir sene vadeli ve faizsiz Hazine bonolarıyla de yapılabilir.

MADDE 3.- Vâdesi geldiği tarihten itibaren bir sene zarfında tediyeyle ibraz edilmeyen bonolar Hazine lehine müruruzamana uğrar.

MADDE 4. - Bu kanun neşri tarihinden itibaren meriyete girer"⁸³.

77. *Ayın Tarihi*, 10 Eylül 1955, a.g.i.s.

78. *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1955, s. 1; Burçak, a.g.e. s., 316-317.

79. *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1955, s. 1.

80. Bkz. Yalman, a.g.e., c. 4, s. 326.

81. Bkz. Güven, "6-7 Eylül Olayları 1", a.g.i.s.; Macar, a.g.e. s., 197. Başbakanın zararların tazminiyle ilgili konuşması için bkz. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 690. *TBMMZC*, Devre 10, c. 10, İçtima 2, 28.02.1956, s. 1065-1085.

82. Başbakanın zararların tazminiyle ilgili konuşması için bkz. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 690. Bu arada kabul edilen bir kanunla Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından 7 Eylül 1955 tarihinden 31 Aralık 1955 tarihine kadar makbuz karşılığında "6 Eylül hâdiselerinde zarar görenlere Yardım komitesi"ne yapılmış ve yapılacak bağış ve yardımlar yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden ve kurum kazançlarından indirilebilir (madde 1), Mükellefler temin ettikleri yardımları, uğradıkları hasar ve zarar karşılığı olarak, Vergi Usul Kanununa göre tutmaya mecbur oldukları defterlerinde gösterirler (madde: 2). 6-7 Eylül Olaylarından mağdur olanlara, kurulan yardım komitesi vasıtasıyla yardım edenlerin bu yardım miktarları Veraset ve İntikal Vergisi ile resim ve harçlardan müstesnadır (madde: 3). *TBMMZC*, Devre 10, c. 10, İçtima 2, 28.02.1956, s. 1065-1085.

83. *TBMMZC*, Devre 10, c. 10, İçtima 2, 28.02.1956, s. 1082.

Aynı oturumda kabul edilen diğer bir kanunla Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından 7 Eylül 1955 tarihinden 31 Aralık 1955 tarihine kadar makbuz karşılığında 6 Eylül hâdiselerinde zarar görenlere Yardım komitesi'ne yapılmış ve yapılacak bağış ve yardımlar yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden ve kurum kazançlarından indirilebilir⁸⁴.

Mükellefler temin ettikleri yardımları, uğradıkları hasar ve zarar karşılığı olarak, Vergi Usul Kanununa göre tutmaya mecbur oldukları defterlerinde gösterirler. Olaylardan mağdur olanlara, kurulan yardım komitesi vasıtasıyla yardım edenlerin bu yardım miktarları Veraset ve İntikal Vergisi ile resim ve harçlardan müstesnadır⁸⁵.

Diğer taraftan Yunan makamlarınca belirlenen hasar 60 milyon Dolar olup, bunun o günkü karşılığı ise 165 milyon Liradır. Bir aylık süre zarfında 4.433 Rum, 69.578.744 liralık zarar beyan etmiştir. Patrikhanenin yalnız başına zararlarına karşılık olmak üzere talep ettiği rakam 12.000.000 Liradır⁸⁶.

Bu arada Dünya Kiliseler Birliği de olaya müdahil olur ve İstanbul'a bir heyet gönderir. İstanbul'a gelip incelemelerde bulunan bu heyetin zarar tespiti 150 milyon Dolar yani 412.500.000 Liradır⁸⁷. Batılı ülkelerin basını da olay karşısında ilgili olup Başbakanın röportaj randevusu talebinde bulunmaktadırlar⁸⁸. Bir taraftan da olaylardan dolayı protesto telgrafları gelmektedir. Örneğin Kudüs Rum Ortodoks Patrikliğinden gelen telgrafta olaylar şiddetle protesto edilmektedir⁸⁹.

Olaylarla ilgili olarak Demokrat Parti üst yönetimi, 1960 darbesi sonrası Yüksek Adalet Divanı tarafından Yassıada'da yargılandığında; duruşmalarda Rum Patriği Athenagoras da şahit olarak dinlenir. Patrik ifadesi sırasında Başbakan aleyhine konuşmaz ve "6-7 Eylül hadiselerinin mürettep olduğuna dair malumatım yoktur ve kimlerin tertip ettiğini bilmiyorum" şeklinde ifade verir⁹⁰.

c. Olaylar Karşısında Oluşan Toplumsal Tepki

Olayların meydana gelmesinden üç gün sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın himayesinde ve Başbakan Adnan Menderes'in Fahri Başkanlığında bir yardım komitesi kurulmasına karar verilmiştir. Komitenin amacı olaylarda saldırıya uğrayan özellikle hali vakti yerinde olmayan, dar gelirli vatandaşlara yardım etmektir⁹¹. Komite, 10 Eylül Cumartesi günü çalışmalarına başlamıştır⁹².

84. TBMMZC, Devre 10, c. 10, İçtima 2, 28.02.1956, s. 1084-1085.

85. TBMMZC, Devre 10, c. 10, İçtima 2, 28.02.1956, s. 1084-1085.

86. Macar, a.g.e. .s. 197.

87. Aynı yer.

88. BCA, Tarih: 9.9.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 19.110.5.

89. BCA, Tarih: 23.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222.2.

90. Macar, a.g.e., s.198.

91. Cumhuriyet, 9 Eylül 1955, s. 1.

92. Cumhuriyet, 11 Eylül 1955, s. 1. "Reisicumhur Celâl Bayar'ın himaye ve Başvekil Adnan Menderes'in Fahri başkanlığında, 6 eylül tarihinde İstanbul ve İzmir de vukua gelen hâdiselerde zarar görenlere yardım etmek maksadiyle teşekkül eden komite, Kızılay Umumi Merkezi Reis Vekili ve Afyon Mebusu Rıza Çerçel, Türkiye Odalar Birliği Başkanı ve Türkiye İş Bankası Umum Müdürü Üzeyir Avunduk, Yapı Kredi Bankası İdare Meclisi Reisi Kâzım Taşkand, İstanbul Ticaret Odası Başkanı Said İbrahim Esi'den terekkiüp etmektedir. Bu komite bugün ilk içtimasını yaparak Reislige Odalar Birliği Başkanı ve İş Bankası Umum Müdürü Üzeyir Avunduk'u seçerek faaliyeteye geçmiştir. Komite hâdisede zarar görmüş olanlara yardım için giriştiği ilk teşebbüs ile Türkiye İş Bankasından 200.000, Yapı ve Kredi

Yapılan toplantı sonucunda Komite başkanı olarak İş Bankası Umum Müdürü seçilir. Yardım Komitesine ilk ve yüksek miktarda yardım edenler: 200.000 lira ile İş Bankası, 100.000 lira ile Yapı Kredi Bankası, 200.000 lira ile İstanbul Ticaret Odası ve 100.000 lira ile İstanbul Sanayi Odası'dır.

Diğer taraftan olaylarda zarar görenlerin bankalara olan borçlarını ödeyememeleri halinde tecdide tabi tutulmasına karar verilmiştir. Maliye Vekâletinin yaptığı çalışmalar ile bankalara bu doğrultuda tebligatta bulunulmuş ve ihtiyaç durumundaki vatandaşlara kredi kolaylıkları gösterilmesi talep edilmiştir⁹³.

Bu arada üzerinde durulması gereken bir husus da toplumun olaylardan zarar görenlere karşı gösterdiği hassasiyettir. Yaşananlar karşısında ülkenin dört bir yanından Başbakanlığa gönderilen telgraflarla olaylar kınanıyor ve para yardımında bulunuluyordu. Adana, Ankara, Antakya, Antalya, İzmir, İstanbul, Balıkesir, Bursa, Sinop, Kars, Malatya, Trabzon, Kayseri, Urfa, Gaziantep, Nazilli ve Salihli'nin de içinde bulunduğu yurdun değişik yerlerinden gelen telgraflarla olayları yapanlar tel'in edilmekte ve mağdur olanlara yardım amacıyla havaletler gönderilmektedir⁹⁴.

Gönderilen telgraflarda olaylar, "muhteviyatı meş'um"⁹⁵, "İstanbul Faciasının Yüz kızartıcı hali... memleketi mahv ve perişan eden maddi ve manevi ölçüsüz kıymetin yok olmasına sebep olan...", "süi kastler, tertipler ve hücumlar"⁹⁶, "...milli heyecanımızın istismarı ile vukubulan müessif hadiseler... iğrenç hadiseler...", "...müessif hadise...", "...bir takım kötü niyetli kimselerin teşvikiyle meydana gelen müessif hadiseler...", "...asil Türk milletinin mert vakarını lekelemeye matuf bu çirkin hareket..." Milletimizin en hassas ve ulvi heyecanı istismar edilerek vukua getirilen...", "...meşum ve menhus maksatlarla vuku bulan müessif hadise..."⁹⁷ ve "...tertip neticesi vukubulan..."⁹⁸ olarak nitelendirilmektedir.

Sebebiyet verenler ise: "..aziz atamızın benliğimizdeki mumtaz varlığını ve milli hudutlarımız dışında yaşayan kardeşlerimiz için kalplerimizde kaynayan temiz duygu ve heyecanı melun maksatlarına alet edenlere lanet olsun...", "...her şaibeden münezzehe olan pak ve masum Türk evlatlarını iğfal ederek bu gibi tehlikeli sergüzeşlere sürükleyen vatansız hainler..."⁹⁹ ve "...asil Türk milletinin mert vakarını lekelemeye matuf bu çirkin harekete tevessül eden adi karakterleri bütün kalbimizle lanetleriz..."¹⁰⁰ ifadeleri ile kınanıyordu.

Bankasından 100 000, İstanbul Ticaret Odasından 200.000 ve İstanbul Sanayi Odasından 10.000 lira ki cem'an 600.000 lira teberru temin etmiş bulunmaktadır.

Ayrıca Kızılay Umumi Merkezi de hâdise dolayısıyla işsiz kalmış fakirlere âcil ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere, ilk yardım olarak 100.000 lira tahsis eylemiş bulunmaktadır." Ayın Tarihi, 10 Eylül 1955, a.g.i.s.

93. Cumhuriyet, 9 Eylül 1955, s. 1.

94. BCA, Tarih: 23.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222.2; BCA, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222.1; BCA, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 19.110.9; BCA, Tarih: 26.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.225.1; BCA, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.

95. BCA, Tarih: 26.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.224.1.

96. BCA, Tarih: 0/0/1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.226.3.

97. BCA, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer no: 19.110.9.

98. BCA, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.

99. BCA, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer no: 19.110.9.

100. BCA, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.

Başbakanlığa gelen telgrafların bir kısmı şahıslardan¹⁰¹ diğer bir kısmı ise değişik tüzel kişilik temsilcilerinden gelmektedir. Bunların arasında, dernekler¹⁰², siyasi parti il merkezleri ve ocakları, sendikalar¹⁰³, borsa, ticaret ve sanayi odaları¹⁰⁴, kooperatifler,¹⁰⁵ şirketler¹⁰⁶, muhtarlık ve belediyeler¹⁰⁷ ile mağdurlara yardım amacıyla bir araya gelen memur ve işçi gurupları¹⁰⁸ bulunmaktadır.

Yukarıda bir kısımdan alıntı yaptığımız ve ülkenin dört bir yanından gelen telgraflar ve yardım komitesine gönderilen paralar bir gerçeği çok açık biçimde ortaya koymaktadır ki bu da; üç büyük ilde meydana gelen olayların toplumun çok büyük bir kesimi tarafından şiddetle kınandığı ve asla tasvip edilmediğidir.

Diğer taraftan olaylara sebebiyet verenler toplum vicdanında mahkum olurken mağdurlara el uzatılmakta ve olanaklar çerçevesinde yardım gönderilmektedir. Bu bağlamda olayları nitelemede temel yaklaşım yaşananların bir *tertip* sonucu meydana geldiğidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Demokrat Parti iktidarı, ilk yıllarında gayrimüslimlere karşı liberal politikalar izlemiştir. Öyle ki iktidara geldiğinde Varlık Vergisinden dolayı tahsil edilen miktarın mükelleflere iadesi sözü dahi verilmişti. Ancak sonraki dönemde verilen bu söz yerine getirilmedi. Konu 1957 seçimleri de dâhil olmak üzere seçim kampanyalarında dile getirilse de seçimden sonra rafa konuldu. Öyle anlaşılıyor ki Demokrat Parti milletvekilleri konuyu azınlık oylarını çekmek için gündeme getiriyorlar ve Varlık Vergisi hatıralarını canlı tutmak yoluyla muhalefeti de baskı altına alıyorlardı. Zira Varlık Vergisi sorumlularının siyasal haklarının ellerinden alınması için yasa tasarısı hazırlığı yapıldığı söylentileri de dönemin basınında yer almaktadır¹⁰⁹.

- 101.Kars'ta görev yapmakta olan bir astsubayın maaşını 6-7 Eylül mağdurlarına göndermesi toplum tarafından olayın yaralarının sarılmasına yönelik hissiyata ilginç bir örnektir. Bkz. *BCA*, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.
- 102.İstanbul Yoğurt Peynir Tuzsuz Tereyağı Bayileri Mesleki Yardımlaşma Derneği, Fatih Edirnekapı Şehitlikler İmar Derneği, Sinop Demirciler Derneği, Üstünler Kasabası Kalkındırma Derneği, Zonguldak Yeni Ayakkabıcılar Derneği, İstanbul Yükçüleri Koruma ve Yardımlaşma Derneği, Gaziantep Sanat Mektepleri Mezunları Cemiyeti, Eski Muharipler Cemiyet, Urfa Şoförler Derneği, İskenderun Terziler Derneği, Konya Hayrat Hademesi Cemiyeti, Aydın Demirciler Derneği, Ankara Gazeteciler Cemiyeti vd.: *BCA*, Tarih: 26.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.224.1; *BCA*, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.
- 103.Bursa Mensucat Sanayii İşçi Sendikası, Malatya İnşaat İşçileri Sendikası: *BCA*, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1; *BCA*, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer no: 19.110.9.
- 104.Tosya Ticaret ve Sanayi Odası, Ankara Ticaret Borsası vd.: *BCA*, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.
- 105.Marmara Zeytin Kooperatifleri Birliği, Ankara Demir Bilek Dükkan Yapı Kooperatifi vd.: *BCA*, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.
- 106.Transtürk Şirketi, Antalya Umumi Nakliyat Türk Anonim Şirketi, Trabzon Kara Lastik Fabrikası, Hoş Lastik Fabrikası, Kayseri Orta Anadolu T.A.Ş. vd.: *BCA*, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.
- 107.*BCA*, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer no: 19.110.9.
- 108.Kozan Toprak Mahsulleri Ofisi memurları, Eskişehir dökümhane işçileri, İstanbul Belediyesi Mezbahası Nakliye ve Atölye Servisi şoför ve müstahdemleri, Eyüp seyyar çorapçıları vd.: *BCA*, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.
- 109.Bkz. Dilek Güven, *6-7 Eylül Olayları*, İstanbul, 2005, Tarih Vakfı Yurt Yay. s. 132, 133, 139.

Bu gelişmelere rağmen bir bütün olarak değerlendirildiğinde Demokrat Parti iktidarının ilk dört yılı azınlıklar açısından rahat yıllardır. Bu dönemde hükümet ile azınlık cemaatleri arasındaki ilişkiler çok sıcak bir seyir izlemiştir. Musevi Hahambaşısı uzun yıllardan sonra ilk kez bu dönemde atanmıştır¹¹⁰. Oluşan bu atmosferde İsrail'e göç eden Musevilerden geri dönenler olmuştur. Diğer taraftan yine bu dönemde gerek Ermeni ve Rum Patrikleri ve gerekse Hahambaşı ile Hükümet erkanı arasında çok yoğun ve sıcak bir yazışma trafiği dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Varlık Vergisi ile ilgili söylentileri siyasi bir malzeme olarak nitelenecek ve bütüne rengini veren bir olay olarak değerlendirmemek gerekmektedir.

6-7 Eylül Olayları Türkiye'de ve özellikle İstanbul'daki Rum azınlık için bir dönüm noktası olmuş ve olay cemaatin hafızasında derin izler bırakmıştır. Bir bakıma Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılında devlet ile azınlık cemaatleri arasında başlayan sıcak ilişkiler 6-7 Eylül olaylarıyla onarılması zor bir yara almıştır¹¹¹.

Diğer taraftan Mete Tunçay, 6-7 Eylül Olaylarını imparatorluk kültüründen taşralaşmaya geçiş olarak değerlendirmektedir¹¹². Denilebilir ki İstanbul'un çok kültürlü, çok renkli yapısı meydana gelen olaylarla büyük bir darbe almıştır.

6-7 Eylül olayları sonrası; 1956 yılında İstanbul Rum Birliği adındaki derneğin on iki üyesi casusluk ve EOKA'ya para yardımından suçlanarak gözaltına alınırlar. Birlik sekreteri 20 yıl ceza alır, diğer üyeler ise sınırdışı edilirler. Nisan 1958'de ise Birlik mahkeme kararıyla kapatılarak malvarlığına el konulur¹¹³.

Olayların en önemli etkisi dış politikada Türk Yunan ilişkilerine yansımadır. Atatürk ile Venizelos'un gayretleri sonucu kurulan sıcak ilişkiler Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında yeni bir aşamaya gelmiş ve özellikle iktidarın ilk yıllarında karşılıklı ziyaretlerle bir dostluk ortamı tesis edilmişti. 6-7 Eylül Olayları bu olumlu gelişmeleri ve oluşan güven ortamını ciddi manada zedeledi. Olaylar sonrası Türkiye'yi protesto

110.1923–1953 yılları arasında Devlet tarafından atamayla göreve gelen Hahambaşı, 1953 tarihinden itibaren seçimle işbaşına gelmeye başladı. Yahudilerin Hahambaşı seçmek için 1946 yılında hükümete başvuruları dikkate alındı ve 1953 yılında Rafael David Saban oybirliğiyle Hahambaşı seçildi. Bkz. Hacıoğlu Doğan, *Hahambaşılık Müessesesi*, İstanbul, 2003, Gözlem Yay., s. 109.

111. Bununla birlikte olaylar sonrasında da gerek Rumlar ve gerekse diğer azınlıklarla Başbakan arasında sıcak münasebetler Tek Parti dönemiyle kıyaslanmasa mümkün olmayacak şekilde devam etmekte ve bir yazışma trafiği yaşanmaktadır. Birkaç örnek verecek olursak; Ermeni Patriği Karakin'in Başbakan Menderes'e gayrimüslim vatandaşlara gavur diye hitap edilmemesi talebi hakkında yazdığı mektup için bkz. *BCA*, Tarih: 30.06.1958, Dosya: T 1, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 133.870..6. Galata Rum Cemaati adına Hristaki Yoanidis'in Başbakan'a iyi niyet mektubu için bkz. *BCA*, Tarih: 05.05.1959, Dosya: T, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 133.868..4. Rum Merkez Mütevelli Heyeti'nin Başbakan Adnan Menderes'e telgrafi ve Başbakanın cevabi yazısı için bkz. *BCA*, Tarih: 01.03.1960, Dosya: T1, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 133.871..2. Menderes'i davet telgrafi ve Başbakanın cevabi yazısı için bkz. *BCA*, Tarih: 19.03.1960, Dosya: T1, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 133.871..3.

112. "Ben çocukken 'taşra', İstanbul – dışı demektir. (O zamanlar Ankaralı öğrencilerin pasolarına, İstanbul'da da geçsin diye, İETT'nin 'Taşra Talebesidir' diye damga vurması, bunun kanıtıdır.) Şimdiyse taşra sadece 'başkent-dışı' anlamına geliyor olmalı. Artık, İstanbul'da yaşayanların büyük çoğunluğu 'dışarıklı.' Bu değişim elbette uzun bir süreç içinde olmuştur; ama ille bir dönüm noktası ararsak, belki 6/7 Eylül 1955 olaylarından daha uygununu bulamayız..." Mete Tunçay, "6-7 Eylül Dosyası" *Tarih ve Toplum*, sayı 33, İstanbul, Eylül 1986, s.139.

113. Macar, s. 199.

eden Yunanistan, Türkiye’de yapılacak olan NATO manevralarına ve Balkan Paktı toplantılarına katılmayacağını açıkladı¹¹⁴.

Türk Hükümeti ise 24 Ekim 1955 günü İzmir’de bir bakan ve NATO subaylarının da katıldığı bir tören düzenleyerek, Yunanistan’dan özür diler¹¹⁵.

Olaylar sonrası her iki ülkedeki azınlıklar meselesi daha kırılgan bir döneme girmiştir. Kıbrıs’ta yaşananların da etkisiyle yaşanan gerginlik o aşamaya gelir ki Yunanistan, İstanbul Rumlarının Kıbrıs Türkleriyle mübadelesini buna karşılık Türkiye, ülkedeki Rumların Batı Trakya Türkleri ile mübadelesini gündeme getirirler¹¹⁶.

6-7 Eylül Olayları İstanbul’daki Rum, Ermeni ve Yahudilerin ülke dışına göç etmelerinde de önemli bir etken oldu. Bu göç kararının nedeni olarak her ne kadar somut olarak yaşanan olaylar görünse de esas itibarıyla bu olayların sebebiyet verdiği kamu otoritesine karşı güvenin sarsılması temel neden olmalıdır. Bu bağlamda hükümetin azınlıklara yaptığı tazminat vaatleri de yeterli olmuyordu.¹¹⁷ Olaylar ülkede büyük bir otorite boşluğu doğurmuş ve değil azınlıkları, tüm toplumu korku ve güvensizlik atmosferine sokmuştur:

“...Bunca tahrip ve çapulculuk olaylarına devletin güvenlik güçleri acaba niçin mani olamamış, olaylar başladıktan sonra ise nasıl olupta önleyememişlerdi? Meclis koridorlarında da, halk arasında da bu konularda türlü yorumlar yapılmakta idi. Ayrıca, memleketin geleceği adına herkeste bir korku ve güvensizlik duygusu belirmiş ve böylesine bir ortamda bu milli felâketin sorumluların ortaya çıkarılması önem taşımağa başlamıştı”¹¹⁸.

Bununla birlikte olayların hemen akabinde kitlesel bir göç yaşanmaz. Patrikhane Rumların İstanbul’u terketmesine şiddetle karşı çıkar ve bu yönde Yunanistan Konsoloslugu da beraberinde olmak üzere Rum cemaatine uyarılarda bulunur. Diğer taraftan uğranılan zararın tazmin edilmesi ya da en azından mal varlıklarını güvence altına alma endişesi sığağı sığağına kitlesel bir göçe engel olmuştur. Bu paralelde Yunanistan İstanbul’dan bir Rum göçünü engellemek için pasaport ve benzeri konularda olabildiğince bürokratik engellemelere gitti. Bu uygulama Türk Hükümetinin izlediği politikayla da en azından kısa vadede örtüşüyordu. Hükümet özellikle sermaye kaçışına mani olmak için pasaport vermeyi reddetmek gibi tedbirler aldı. Zira daha olayların ilk günlerinde bankalardan 93.000.000 TL gibi yüksek bir miktarda para çekilmişti. Göçü önleyici benzer bir politika olarak askerlik hizmetine alınma döneminde olanların ülke dışına çıkışına izin verilmedi¹¹⁹.

Türk Hükümetinin, Yunan Hükümetinin ve Patrikhanenin aksi yönde çabalarına rağmen 1955-1960 yılları arasında 79.691 olan Rumca konuşan nüfus 65.139’a düşmüştü.

114.Bkz. İnan Özyıldız, “6-7 Eylül Olayları”, *Tarih ve Toplum*, sayı 33, İstanbul, Eylül 1986, s. 140.

115.Macar, s. 197-198. İsmet İnönü, konuyu Meclis gündemine taşıyacak ve Yunanistan bayrağının bir bakan tarafından göndere çekilmesiyle ilgili olarak Hükümete hesap soracaktır. Bkz. “6-7 Eylül Dosyası”, *Tarih ve Toplum*, S. 33, Eylül 1986, s. 145.

116.Macar, a.g.e., s. 199.

117. Güven, a.g.e., s. 143.

118. Burçak, a.g.e., s. 316.

119. Bkz. Güven, a.g.e., s. 144-145.

1935-1965 Yılları Rum Ortodoks Nüfustaki değişim¹²⁰.

Nüfus sayım Yılı	Rumca Konuşanlar	Rum Ortodoks
1935	108.725	125.046
1945	88.680	103.839
1955	80.000	86.655
1960	65.000	106.601
1965	48.096	76.122

Yahudi cemaatinde de Varlık Vergisi'ni izleyen yıllarda başlayan göç hareketi 6-7 Eylül Olayları ile birlikte hız kazandı. Özellikle İsrail Devleti'nin kurulması sonrasında bu ülke, Türk Yahudileri için muhtemel krizler sonrası başvurulacak *son sığınak* veya sığınabilecek *zengin kayınpederin evi* konumundaydı¹²¹.

Sonuç olarak 6-7 Eylül Olaylarının, Hükümet tebliğinde de ifade edildiği gibi *şuursuz* kitlelerin tahrik edilmesi sonucu yaşanmış bir yağmalama ve çapulculuk hareketi olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Faili noktasından tartışılır olmakla birlikte hemen her kesimin üzerinde birleştiği bir diğer husus ise söz konusu milli duyguları tahrik edilmiş kalabalıkların birileri tarafından provake edildiğidir.

Vurgulanması gereken bir diğer nokta Devletin gerek olayların cereyanı ve gerekse sonrasında failere karşı temel hukuk kuralları çerçevesinde önlemler aldığıdır. Yukarıda geçtiği üzere olayların yatışması sonrasında yaraların sarılması amacıyla gerekli tedbirler alınmıştır.

Olay Türk Devletini uluslararası ilişkilerde zor durumda bırakmış ve Kıbrıs Meselesinde Yunanistan'a karşı pazarlık gücünü kırmıştır. Ancak yaşanan bu tatsız olayların faturasının toplumun tamamına kesilmesi ve tarihsel kökenleri olan bir saldırganlık şeklinde sunulması muhakkak ki insafli bir yaklaşım değildir. Zira Demokrat Parti İstanbul milletvekili Aleksandros Hacopulos'un da Meclis kürsüsünde ifade ettiği gibi beş yüz senelik Türk hâkimiyetinde ve birçok savaşın içinde dahi İstanbul'da hiçbir mabet zarar görmemiştir¹²². Esasen geleneğinde ve kültüründe bu tarz eylemler olmayan toplum, bu olaylara karşı tepkisini, maaşlarını zarar gören vatandaşlara göndermek gibi samimiyeti tartışılmayacak olan davranışlarla göstermiştir. Öyle ki ülke coğrafyasının en ücra yerlerinden büyük şehirlere kadar hemen her kesimden insan, maddi olanaklarını olaylardan zarar görenlere yardım için seferber etmiştir.

120. Alexandris, a.g.e., s. 291.

121. Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü, (1946-1949)*, İletişim Yay., İstanbul, 2003. s. 312, 370. İsrail'e gidip geri dönen Yahudilerle ilgili değerlendirme için bkz. a.g.e., s. 313-319.

122. *TBMMZC*, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955, s. 677.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

- BCA, Tarih: 0/0/1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.226.4.
BCA, Tarih: 0/0/1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.226.3.
BCA, Tarih: 01.03.1960, Dosya: T1, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 133.871..2.
BCA, Tarih: 05.05.1959, Dosya: T, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 133.868..4.
BCA, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer no: 19.110..9.
BCA, Tarih: 17.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222..1.
BCA, Tarih: 19.03.1960, Dosya: T1, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 133.871..3.
BCA, Tarih: 23.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 37.222.2.
BCA, Tarih: 04.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30.10.0, Yer No: 37.223.1.
BCA, Tarih: 26.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 37.225..1.
BCA, Tarih: 26.09.1955, Dosya: A45, Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 37.224..1.
BCA, Tarih: 30.06.1958, Dosya: 30.1.0.0, Fon Kodu: T 1, Yer No: 133.870..6.
BCA, Tarih: 9.9.1955, Dosya: A7, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 19.110.5.

Yayınlanmış Belgeler

- TBMMZC, Devre: 10, c. 7, İçtima: 1, 12.09.1955.
TBMMZC, Devre 10, c. 10, İçtima 2, 28.02.1956.

Kitap ve Makaleler

- Ahmad, Ferozi; *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yay., İstanbul, 1996.
Alexandris, Alexis; *The Greek Minority of İstanbul and Greek Turkish Relations 1918-1974*, Centre for Asia Minor Studies, Atina, 1992.
Bali, Rifat N.; *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü, (1946-1949)*, İletişim Yay., İstanbul, 2003.
Burçak, Rıfık Salim; *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık Yay., Ankara, 1998.
Doğan, Hatice; *Hahambaşılık Müessesesi*, Gözlem yay., İstanbul, 2003.
Dosdoğru, M. Hulusi; *6/7 Eylül Olayları*, Bağlam Yay., İstanbul, 1993.
Güven, Dilek; *6-7 Eylül Olayları*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2005.
Güven, Dilek; "6-7 Eylül Olayları ve Failler", *Toplumsal Tarih*, sayı 141, Eylül 2005.
Güven, Dilek; "6-7 Eylül Olayları 1", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380>, 04.12.2005.
Güven, Dilek; "6-7 Eylül Olayları 2", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163490>, 04.12.2005.
Koçoğlu, Yahya; *Azınlık Gençleri Anlatıyor*, Metis yay., İstanbul, 2001.
Macar, Elçin; *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim yay, İstanbul, 2003.
Özyıldız, İnan; "6-7 Eylül Olayları", *Tarih ve Toplum*, sayı 33, İstanbul, Eylül 1986,
Reed, Howard A.; "Laik Türkiye de İslam'ın Yükselişi" *Türkiye de İslam ve Laiklik*, İnsan yay., İstanbul, 1995.

Urgan, Mina; *Bir Dinozorun Anıları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004.

Üskül, Zafer; *Siyaset ve Asker*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 1997.

Yalman, Ahmet Emin; *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, c. IV, (1888-1918)*, Rey Yay., İstanbul, 1970.

Sürelî Yayınlar

Ayın Tarihi

Tarih ve Toplum

Toplumsal Tarih

Bayram Gazetesi

Cumhuriyet

Hürriyet

Radikal

Son Posta

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1955/eylul1955.htm> 17.12.2005.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380>, 04.12.2005.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163490>, 04.12.2005.